

Lehto Manja Irmeli (*Uppsala*)

Vieläkö inkerin suomalaismurteita puhutaan?

Inkerinmaaksi tai Inkeriksi kutsutaan Suomenlahden eteläpuolella sijaitsevaa, Laatokalta ja Karjalan Kannaksen puolivälistä Narvajokeen ulottuvaa maa-aluetta. Eteläraja ei ole kovin tarkka, mutta Laukaanjoen uskotaan olleen osana etelärajaa. Tarkkojen rajojen antaminen on vaikeaa, sillä Inkeri ei ole koskaan ollut itsenäinen valtio ja Inkerinmaan historia on ollut kovin kirjava ja sitä tutkittu sangen niukasti. Inkerinimen alkuperää ei myöskään tiedetä varmasti. On olemassa eri teorioita siitä, mistä Inkerinmaa olisi saanut nimensä. Yhden teorian mukaan Inkerinimen uskotaan liittyvän Nevajokeen laskevan Inkerenjoen niemeen. Inkerenjoen uskotaan puolestaan saaneen nimensä siitä, kun Kiovan ruhtinas Jaroslav meni naimisiin Ruotsin hallitsijan Olof Skötkonungin (Olavi Sylikuninkaan) tyttären Ingegerdin kanssa vuonna 1019. Ingegerd sai nimittäin mieheltään huomenlahjaksi Staraja Ladogan kaupungin ja maata kaupungin ympäristöstä. Inkerenjoki virtaa tällä alueella ja on mahdollista, että joki sai täten nimensä alueen korkea-arvoisan hallitsijattaren, ruotsalaisen Ingegerdin mukaan. Inkeri-nimi mainitaan ensimmäisen kerran Novgorodin vanhimmassa kronikassa vuoden 1228:n kohdalla, kun kronikoitsija kertoo hämäläisten sotaretkestä Nevan kautta Laatikalle ja inkeriläisten osuudesta hyökkäyksen torjunnassa.

Tarkempaakin historiallista tietoa Inkeristä on kuitenkin olemassa. Tiedetään, että ainakin tuhat vuotta Euroopan läntiset ja itäiset valtiot ovat kilpailleet Inkerin omistuksesta, sillä sijaitsehan Inkeri strategisesti tärkeässä paikassa idän ja lännen välillä. Useita vuosisatoja, oletettavasti jo vuodesta 750 lähtien, lännen vikingit, kauppiat ja ristiretkeläiset matkasivat itään ja heidän reittinsä kulkivat Inkerinmaan kautta. Novgorod puoplusti alueitaan läntisiä (useimmiten ruotsalaisia) valloittajiaan vastaan ja Inkerinmaa joutui näin lukemattomien taistelujen tahtumapaikaksi.

Historiallinen, arkeologinen ja kielitieteellinenkin tutkimus on osoittanut, että Inkerinmaalla on asunut suomalais-ugrilaisten kielten puhujia, nimittäin vatjalaisia ja inkeroisia (inkerikkoja) jo ainakin 1000–1100-luvulla. Yleisimmin eri tutkijat uskovat vatjalaisten tulleen lännestä, sillä kieli on läheistä sukua virolle. Inkerikot ovat todennäköisesti muuttaneet Inkerin idästä, heidän itsestään käyttämää *karjalain*-nimitystä pidetään mm. todisteena heidän alkuperästään. Inkerikkojen puhumaa kieltä *inkeritä* on viime vuosiin asti, ainakin Suomessa, pidetty joko suomen tai karjalan kielen murteena ns. inkeroismurteena. Viime aikoina on kuitenkin *inker*i hyväksytty itsenäiseksi kieleksi myös useimpien suomalaisten kielentutkijoiden keskuudessa.

Inkeriöiden ja vatjalaisten asuinalueet kuuluivat Novgorodin hallintaan vuoteen 1471. Kun Novgorod menetti mahtinsa ja joutui Moskovan alaisuuteen alkoi myös Inkerin alueen venälästäminen ja venäläisiä alkoi muuttaa alueelle. Niinpä myös ortodoxinen uskonto tuli Inkerinmaan asukkaiden pääasialliseksi uskonnoksi. Inkerinmaa joutui taas useiden sotien taistelulentäksi. Lännän luterilaiset ja idän ortodoksit taistelivat Inkerinmaasta ja sen asukkaiden sieluista. Monien ja pitkien taistelujen seurauksena Inkerinmaan asukasluvu väheni ja kun ruotsalaiset vuonna 1617 Stolbovan rauhassa saivat Inkerinmaan omistukseensa, oli maa melkein autio ja tyhjä. Hengissä selvinneet Inkerin ortodoksiset asukkaat pakenivat luterilaisia valloittajiaan itään. Suuri osa vatjalaisista ja inkeroisista siirtyi Venäjän puolelle. Alueella asuneet venäläiset hyväksyivät kylläkin uuden uskonnon helpommin kuin vatjalaiset ja eivät siis paenneet samassa määrin kuin suomensukuiset asukkaat. Myöhemmin kuitenkin monet uskonpakolaiset palasivat kotikonuilleen.

Ruotsin valtakausi Inkerinmaalla kesti noin sata vuotta; vuodesta 1617 muodollisesti vuoteen 1721 (Uudenkaupungin rauha) jolloin Inkeristä tuli taas Venäjän omaisuutta. Inkerin olot, uskonto, kansa ja kulttuuri, muuttuivat perusteellisesti Ruotsin hallituakaudella. Luterilaisesta uskonnosta tuli Inkerinmaan pääasiallinen uskonto, vaikkakin ortodokseille taattiin uskonnonvapaus. Ruotsin silloinen kuningas Gustav II Adolf aloitti yritykset autioituneen Inkerin asuttamiseksi; mm. saksalaisille luvattiin maa-alueita Inkeristä ja näin heitä houkuteltiin muuttamaan sinne. Myös Ruotsista karkoitettiin Inkerinmaalle pikkurikollisia, esimerkiksi kuninkaan tammien kaatajia Upplannista. Mutta eniten kuitenkin muuttajia saapui 1600-luvun alkupuoliskolla Suomesta, varsinkin

kin Savosta ja Karjalan Kannaksen Äyräpään suurpitäjistä. Nämä muuttajat olivat luterilaisia, suomenkielisiä talonpoikaisperheitä. Muutto oli niin vilkasta, että 1600-luvun puolessavälissä nämä inkerinsuomalaiset, savakot ja äyrämöiset, olivat jo Inkerinmaan suurin väestöryhmä. Näin suomen kieli ja varsinkin äyrämöis- ja savakkomurre, tuli Inkerinmaan yleisimmäksi kieleksi. Huomattakoon, että nykyisin, kun puhutaan inkeriläisistä, tarkoitetaan juuri inkerinsuomalaisia.

Venäjä valotti vuonna 1703 viimeisen Ruotsin omistaman Nevanlinnan. Linnoituksen ympäristöön, keskelle inkeriläisäsatusta, alettiin välittömästi rakentaa Pietarin kaupunkia. Ympäristössä sijaitsevat inkeriläiskylät hävitettiin ja asukkaat pakotettiin rakentamaan Pietaria. Mahdollisesti Inkeri oli kuitenkin vielä Ruotsin omistuksessa vuoteen 1721, jolloin Venäjän omistuskauti Inkerissä virallisesti alkoi. Nyt ennen vapaista inkeriläisistä talonpojista tuli venäläisten suuttilallisten maaorjia. Venäläiskaudenkaksi ensimmäistä vuosisataa olivat kuitenkin inkeriläisille hyvää aikaa. Varsinkin 1800-luvun voi sanoa olleen suomenkielisen kulttuurielämän kukoistuskautta Inkerissä. Suomenkielinen kirkollinen toiminta oli vilkasta, suomenkielinen koululaitos sai vankan jalansijan Inkerissä. Myös musiikkielämä ja esimerkiksi suomenkielinen lehdistö toimi vilkkaasti.

Stalinin aikana Inkerin ja sen asukkaiden kohtalo kääntyi. Pohjois-Inkeri tyhjennettiin suomenkielisestä väestöstä ja myös muualla inkeriläisiä leimattiin kulakeiksi ja monia tuhansia inkeriläisiä vangittiin, karkotettiin tai teloitettiin. Kollektivisointi Inkerinmaalla oli alkanut ja jos joku ei ollut halukas liittymään koolhoosin, seuraukset olivat yleensä vakavat. Inkerin suomenkielinen väestö menetti mahdollisuutensa myös suomenkielisen kulttuurin harrastamiseen, suomenkielinen koululaitos suljettiin ja luterilaisen kirkon toiminta kiellettiin. Lisäksi tuhansia inkeriläisiä karkotettiin Inkeristä ja suomenkielisten inkeriläisten lukumäärä pieneni huomattavasti. Toinen maailmansota hajaannutti Inkerin suomalaisväestön lopullisesti. Leningradin piirityksessä kuoli ensinnäkin tuhansia inkeriläisiä nälkään. Saksalaisten miehittämässä Inkerissä olivat nälkäkuolemat yhtä yleisiä. Saksalaiset houkuttelivat inkeriläisnuoria siirtymään työhön Saksaan ja nuoria miehiä liittyi myös Saksan armeijaan. Saksan armeijassa näistä inkeriläisnuorista muodostettiin myöhemmin Suomen armeijaan ns erillispataljoona. Suomen armeijaan oli myös perustettu ns Heimopataljoona, joka muodostui mm suomen-sukuisista sotavangeista. Enin osa heimopataljoonalaisista oli kuitenkin

inkerinsuomalaisia. Osa inkeriläisistä siviileistä alkoi vaeltaa länttä kohti. Lopulta vuonna 1943 alkoivat inkeriläisten evakuoinnit Suomeen. Vuosina 1943–44 Suomeen tuli yli 63000 inkeriläistä. Parien tuhatta siirtyi Saksasta Suomeen, mutta pääosa eli yli 61000 inkeriläistä, siirrettiin Suomeen Viron kautta. Inkeri tyhjjeni suomenkielisestä väestöstään lähes täydellisesti. Suomi joutyi vuoden 1944 erillisrauhassa kirjoittamansa sopimuksen mukaan palauttamaan Suomeen tuodut inkeriläiset Neuvostoliittoon. Yli 55000 inkeriläistä palasi Neuvostoliittoon, mutta he eivät saanneetkaan asettua asumaan entiselle kotiseudulleen Inkeriin, vaan joutuivat asumaan monesti hyvinkin kaukana syntymäseudultaan. Monet yrittivät sitten tulla takaisin Inkeriin, mutta ns. 101-säännön mukaan eivät saaneet asumaan sataa kilometriä lähemmäksi Inkerinmaalta. Niinpa monet inkeriläiset muuttivatkin Viroon, mutta sieltäkin toiset joutuivat muuttamaan. Silloin lähdettiin useimmiten Karjalaan. Vasta Hrutshevin kaudella, pääsi osa inkeriläisistä palaamaan takaisin Inkeriin. Nykyään Pietarin alueella ja entisessä Inkerissä asuu 20–25000 inkerinsuomalaista. Karjalassa, varsinkin Petroskoissa ja sen ympäristössä, asuu noin 18 000 inkerinsuomalaista; Virossa inkeriläisiä on nykyään noin 17000 ja entisen Neuvostoliiton alueella arvioidaan asuvan noin 12000 inkeriläistä, joista kolmisen sataa asuu Komissa. Ruotsii arvioidaan paenneen 40-luvun lopulla ja 50-luvun alussa noin 5000 inkerinsuomalaista. Suomen inkeriläisten määrä on viime vuosina kasvanut, kun presidentti Koivisto julisti pari vuotta sitten inkerinsuomalaiset varallisiksi suomalaisiksi paluumuuttajiksi. Arvioisin Suomessa asuvan nykyään noin 6–7 tuhatta inkerinsuomalaista. Lisäksi inkeriläisiä muutti 40-luvun lopussa Ruotsin kautta, esimerkiksi Kanadaan ja Australiaan, arviolta noin viisi sataa.

Inkeri ja inkeriläisyys ovat tämän päivän puheenaiheita Suomessa. Siellä julkaistaan eri alan lehdissä melkein viikoittain inkeriläisaiheisia artikkeleita. Myös radio ja televisio tarjoavat nykyään ohjelmia Inkeristä ja inkeriläisistä. Lisäksi viime vuosien aikana on julkaistu runsaasti inkeriläisaiheisia kirjoja. Esimerkiksi vuoden 1989 aikana Inkeriä ja inkeriläisiä koskevien Suomessa julkaistujen kirjojen määrä kasvoi rajusti eli markkinoille tuli ainakin 10 uutta tämänaiheista kirjaa. Vuoden 1990 inkeriläiskirjoista on ehkä tieteellisesti kiinnostavin julkaisu Joensuun yliopiston historian laitoksessa valmistunut Pekka Nevalaisen väitöskirja "Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla". Vuonna 1991 ilmestyi laajin ja syvin Inkeriä ja inkeriläisiä käsittelevä teos "Inkeri:

Historia, kansa, kulttuuri". Tämä kirja sisältää eri tutkijoiden inkeriläis-aiheisia artikkeleita.

Kiinnostus inkeriläistutkimuksiin eri tieteenaloilla on myös kasvanut. Yhtenä osoituksena siitä oli Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellisen-tekniillisen yhteistyökomitean järjestämä Inkerin tutkimuksen seminaari maaliskuussa 1989 Helsingissä. Seminaarin osallistui runsaasti suomalaisia lähinnä eri humanististen alojen tutkijoita, jotka esittelivät Inkerin tutkimuksen tilaa ja kartoittivat myös alan tutkimuksen tulevia tarpeita ja painottivat Inkerin tutkimuksen tärkeyttä. Vuoden 1990 aikana Inkeri-tutkijat kokoontuivatkin esimerkiksi Pietarissa. Lokakuussa 1990 pidettiin Tukholmassa etupäässä ruotsalaisille historianopettajille tarkoitettut Inkeri-opintopäivät.

Myös entisessä Neuvostoliitossa alettiin puhua inkeriläisistä. Petroskoissa ilmestyyvä suomenkielinen lehti "Punalippu" julkaisi jo syksyllä 1987 inkeriläisiä ja Inkeriä käsittelevän teemanumeron ja vaikuttaa siltä, että juuri tämä "Punalipun" kädenojennus inkeriläisille herätti myös suomalaisten kiinnostuksen inkeriläisiin ja Inkeriin. Edellä mainitun lehden uudemmissakaan numeroissa ei inkeriläisiä ole enää kokonaan unohdettu ja mielenkiintoiselta vaikuttaa myös se, että kyseinen lehti on kesällä 1990 muuttanut nimensä "Careliaksi". Neuvostoliiton loppuaikojen avoimempi politiikka mahdollisti myös inkeriläisten omien yhdistysten perustamisen. Jo ennen Viron itsenäistymistä runsaat 17000 Virossa asuvaa inkeriläistä sai runsaasti väkeä kokoon omiin yhdistyksiinsä. Viron "Inkeriläisten liitto" perustettiin jo lokakuussa 1988. Myös Pietarin alueen inkeriläiset ovat perustaneet oman "Inkerin Liitonsa". Vanhan Inkerin luterilainen kirkko on alkanut taas toimintansa jo muutama vuosi sitten, mutta varsinkin vuoden 1989 aikana kirkon toiminta elpyi huomattavasti. Petroskoin alueen inkeriläiset ovat samoin alkaneet kiinnostua inkeriläisestä ja yleensäkin suomenkielisestä kulttuurista ja myös Petroskoihin on perustettu suomenkielinen yhdistys, johon inkeriläisten lisäksi kuuluu muutakin alueen suomenkielistä väestöä. "Inkerin Liitot" ovat myös perustaneet yhteistyökomitean vuonna 1989.

Myös Kanadan inkeriläiset ovat akvointuneet. Kesällä 1989 Kanadan inkeriläiset kokoontuivat ensimmäistä kertaa omiin kesäjuhliinsa ja näiden juhlien yhteydessä perustettiin kanadaninkerialäisten yhdistys. Yhdistys toimii Vancouverissa, mutta esimerkiksi useimmat Ontarion inkerinsuomalaiset eivät ole tässä yhdistyksessä mukana. Kanadan suu-

ret etäisyydet vaikeuttanevat yhteydenpitoa siellä asuvien inkerinsuomalaisten välillä.

Ruotsissa on ollut toiminnassa inkeriläisten yhdistyksiä jo 40-luvun lopusta lähtien. Ruotsin inkeriläisseurojen keskuselimeen, "Inkerin Suomalaisten Keskusliittoon", kuuluu kymmenkunta eri puolilla Ruotsissa toimivaa inkerinsuomalaisten yhdistystä. Ruotsin inkeriläisten aktiivisuutta osoittaa esimerkiksi se seikka, että kesäkuussa 1991 järjestettiin jo 44. ruotsininkeriläisten kesäjuhla. Inkeriläisten kesäjuhla onkin pidetty viime vuosina ahkerasti, Suomen juhlien lisäksi on inkerinsuomalaiset eri puolilta maailmaa kokoontuneet kolmena viime vuonna viettämään juhannusjuhlia entisellä Inkerinmaalla. Näissä juhlissa on ollut tuhatpäinen yleisö.

Inkerin suomalaismurteita on tutkittu melko vähän. Tiedetään, että Inkerissä puhuttu suomi jakaantui kahteen päämurrealueeseen: savakko- ja äyrämöismurteisiin sen mukaan miltä murre alueelta suomenpuhujat olivat Inkeriin tulleet. Näiden päämurteiden lisäksi Inkerissä on kuitenkin puhuttu muitakin suomalaismurteita, esimerkiksi Narvusin murretta. Inkeriin on muuttanut suomenpuhujia muualtakin kuin Savosta ja Äyräpäästä, mutta näillä muilla murteilla ei kuitenkaan voida katsoa olleen suurtakaan merkitystä kielioloille, sillä muualta kuin Savosta ja Äyräpäästä peräisin olevat muuttajat ("Suomenmaakkoiset") tulivat Inkeriin pienempinä ryhminä ja muutto tapahtui eri puolille Inkeriä. Lisäksi nämä muuttajat Suomesta saapuivat vähitellen pitkän ajan kuluessa aina toiseen maailmansotaan asti.

Inkeri-tutkimuksesta on kiinnostuttu myös Ruotsissa ja vuodesta 1988 alkaen on ollut käynnissä Ruotsin inkerinsuomalaisia koskeva tiedenvälinen projekti. Oma kielellinen, haastatteluihin perustuva tutkimuksen: Inkerin suomalaismurteiden kehitys ja muuttuminen neljässä maassa koskee myös Ruotsissa asuvia inkeriläisiä Kanadassa, Suomessa ja Venäjällä asuvien inkerinsuomalaisten lisäksi. Olen matkustanut näissä maissa ja haastatellut noin 40 inkerinsuomalaista. Tulen analysoimaan keräämäni materiaalin morfologisesti, jotta voisin nähdä kuinka paljon murteellisuuksia informanttien puheessa on vielä jäljellä.

Kuten edellä olevasta on käynytkin ilmi, on Inkerin kieliolojen kehitys ollut todella kirjavaa. 1600-luvulta asti inkerinsuomalaiset ovat olleet kosketuksissa eri kieliin ja murteisiin. Suomen kirjakieli, koulun ja kirkon kielenä on tietysti ollut esillä vahvasti. Venäjän kieli, varsinkin Stalinin ajoista lähtien, mutta tietysti myös ennen, on ollut kieli, jonka

vaikutusta inkerinsuomeen ei voi unohtaa. Esimerkiksi suomenkielistä opetusta ei ollut kaikkialla Inkerissä, joten näillä paikkakunnilla inkerinsuomalaiset kävivät venäjänkielistä koulua. Asuinpaikalla oli myös merkitystä siinä mielessä, että varsinkin Länsi-Inkerissä viron kielen vaikutus saattoi olla melko vahvaa. Vaikka vatjalaisten ja inkeriköiden lukumäärä Inkerinmaalla ei Ruotsin hallituskaudesta lähtien ole ollutkaan suuri, on ollut kyliä, joissa inkerinsuomalaiset, vatjalaiset ja inkeriset asuivat rinnan. Stalinin aikana kiellettiin suomenkielinen kulttuuri kokonaan ja silloin esimerkiksi opetus kouluissa oli täysin venäjänkielistä. Myös saksan kieli, jo aiemminkin, mutta varsinkin toisen maailmansodan aikana ilmestyi inkerinsuomalaisten jo ennestään monikieliseen ympäristöön. Suomen evakuoinnin jälkeen inkerinsuomalaiset joutuivat kosketuksiin ensiksi viron (evakuointi tapahtui Viron kautta ja monet asuivat Virossa pitempiäkin aikoja) ja sitten Suomen eri murteiden kanssa riippuen siitä millä murrealueella Suomessa asuttiin. Takaisin itään palanneet joutuivat täysin venäjänkieliseen ympäristöön tai jonkin muun entisessä Neuvostoliitossa puhutun kielen vaikutuspiiriin. Suomesta länteen paenneet tulivat tavallisesti ainakin ensiksi Ruotsiin. Joidenkin matka jatkui edelleen tavallisesti johonkin englanninkieliseen maahan.

Voisi uskoa, että eivät vanhimmatkaan inkerinsuomalaiset enää osaisi puhua omaa lähtömurrettaan. Mutta kun työskentelin vuosina 1988–89 muutaman kuukauden Ruotsissa käynnissä olevassa Inkeritutkimusprojektissa ja projektin puitteissa tekemissäni muutamissa henkilöhaastatteluissa kävi ilmi, että vanhat Ruotsin inkerinsuomalaiset puhuivat odotettua murteellisemmin. Ja koska monet inkerinsuomalaiset kertoivat, että heillä on sukulaisia eri puolilla maailmaa, heräsi kysymys miten inkerin suomalaismurteille on käynyt eri maissa, erilaisissa kielipoliittisissa oloissa ja eri pääkielten vaikutuksessa. Koska työni edellä mainitussa projektissa oli määräraikainen, päädyinkin oman tutkimukseni tekemiseen. Vaikka en olekaan vielä saanut työtäni valmiiksi, uskaltanen jo nyt sanoa, että huolimatta inkerin suomalaismurteiden puhujien kirjavista elämänkohtaloista eri puolilla maailmaa, on heidän äidinkieltensä/oma murteensa säilynyt suhteellisen hyvin. Olen siis haastatellut useita inkerinsuomalaisia Ruotsissa, Kanadassa, Pietarissa ja entisellä Inkerinmalla sekä Suomessa. Keräämäni aineisto osoittaa, että ainakin vanhimmat inkerinsuomalaiset edellämainitsemisiani maissa vielä puhuvat suomea. Miten paljon omasta lähtömurteesta on jäljellä

näkynee vasta sitten, kun olen tarkemmin analysoinut tutkimusainestoni. Mitä tulee esimerkiksi Ruotsin inkerinsuomalaisten kielessä näkyvään ruotsin kielen vaikutukseen, näyttää ilmeiseltä, että ainakin vanhimpien ruotsininkeriläisten kielessä on vain niukasti Ruotsissa tullutta ruotsin kielen vaikutusta huolimatta kymmenien vuosien asumisesta Ruotsissa. Olisi mielenkiintoista nähdä, miten paljon täällä Komissa asuvien inkerinsuomalaisten kieleen on lainautunut komin kieltä!

Inkerinsuomalaisia nykyään:

Entinen Inkerinmaa js Pietari	noin 20–25000
Karjala, Petroskoi	18000
Muualla entisessä Neuvostoliitossa	12000
Virossa	17000
Suomessa (?)	6000
Ruotsissa (?)	5000
Esim. Kanadassa (?)	500